

УДК 303.833.6

«МЕНТАЛЬНА КАРТА» ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ

М.О. Дроботенко, кандидат філософських наук, доцент
кафедри філософії ХНПУ імені Г.С. Сковороди

У статті висвітлюється функціональний потенціал ментальних карт як дидактичного прийому у викладанні філософії. Реалізація філософії як навчальної дисципліни передбачає послідовне вирішення питань як теоретико-методологічного, так і методико-практичного рівня, виконання яких потребує особливого методичного супроводу. Використання ментальних карт як дидактичного прийому у викладанні філософії є частиною проблемного підходу, в якому виділяються психологічний та дидактичний аспекти. Створення ментальних карт – це дидактичний прийом, який з одного боку, залишає простір для самореалізації і вільних роздумів студента, з іншого, – направляє його в потрібне русло, дає йому певні орієнтири. Подаються ілюстрації ментальних карт, виконані студентами II курсу українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.

Ключові слова: філософія, навчальна дисципліна, дидактичний прийом, ментальна карта.

Викладання філософії у навчальних закладах виявляється проблематичним, адже відчутною є невідповідність філософії як навчальної дисципліни та рефлексивним усвідомленням її специфіки. У практиці викладання філософії почасти складається ситуація, коли вивчення студентами філософських проблем постає як процес запам'ятовування певної інформації з теми, формування набору фактів, запам'ятовування складних термінів. Як наслідок, в уяві студентів філософія постає як неважлива, неважлива; нівелюється зміст і значення філософії як такої.

Відтак з очевидністю виникає необхідність подолання подібних недоліків у викладанні філософії. Про актуальність означеного завдання свідчать численні наукові розвідки, в яких розглядається той чи інший

аспект проблеми: Андрейчук Н. В. [8], Волкова К. Г. [3], Мінеєв В. В. [9], Серебрякова Ю. В. [12], Южанінова О. Р. [14], (у чіх працях розглядаються методи і форми викладання філософії, обґрунтовується дисциплінарна специфіка та світоглядний потенціал навчальної дисципліни), Барлукова О. Д. [10], Васильєва О. М. [2], Гарифзянова А. Р. [4], Прежбильська Т. Г. [10], Равочкин Н. Н., Солодова Г. Г. [11] (аналізують можливості проблемного підходу у викладанні філософії, пропонують нові підходи і методи у навчальному процесі з використанням комп'ютерних технологій та інтерактивних методів навчання); Адаменко Н. [1], Кравченко Ю. [5], Смотрицький Є. [13] (звертаються до західноєвропейського досвіду викладання філософії) та інші. Разом з тим, пропоновані нові техніки та прийоми потребують детального обґрунтування та осмислення їх функціонального потенціалу.

Реалізація філософії як навчальної дисципліни передбачає послідовне вирішення питань як теоретико-методологічного, так і методико-практичного рівня. Зміст останніх полягає у наступному: по-перше, сформулювати уявлення про філософію, про її концептуальний апарат, проблеми, історію, про сучасні підходи, приділивши при цьому увагу таким темам, як буття, свідомість, пізнання, наука, еволюція картини світу, функціонування і розвиток суспільства, взаємодію суспільства і природи, форми духовної культури. По-друге, оволодіти різноманітними прийомами і навичками критичної рефлексії, подолати, наскільки можливо, власну залежність від будь-яких авторитетів і разом з тим стати терпимішими до думки інших. По-третє, опанувати навички ведення науково-філософської дискусії. По-четверте, поглибити розуміння світоглядних і методологічних проблем, що виникають в різних галузях конкретно-наукового, буденного, педагогічного знання, навчитися обговорювати проблеми, що знаходяться на перетині наук або на перетині різних форм культури. По-п'яте, подолати утилітарно-прагматичний погляд на сутність науки (або – залежно від профілю факультету – на сутність мистецтва, права, біології і т.д.).

Виконання цих завдань потребує адекватного особливостям сприйняття і стилю мислення сучасних студентів («комп'ютерне мислення», «кліпове мислення», «гіпертекстуальність» та ін.) методичного супроводу. Відтак, особливої актуальності, поміж іншим, набуває потреба в удосконаленні способів і засобів візуалізації наукових понять. Одним із таких нових педагогічних прийомів є використання «ментальних карт» (Mind maps).

Концепція «ментальної картографії» сформувалася у 70-х роках ХХ ст. Це поняття охоплює ті ментальні і духовні здібності, які дають людині можливість збирати, упорядковувати, зберігати, викликати з пам'яті і творчо опрацьовувати інформацію про навколишню дійсність. Ментальні карти поєднують у собі елементи як логічного, так і образного мислення. За своєю формою ментальні карти – це упорядкування певної інформації графічно, через створення графічних образів, малюнків, схем. Візуалізація дидактично ефективна, оскільки трансформує спочатку незорову інформацію (структура поняття «істина», співвідношення рівнів знання, послідовність історичних епох) в зображення, робота з якими сприяє засвоєнню, відтворенню і перетворенню інформації, уможлиблює досліджувати властивості реальних і віртуальних об'єктів. Це особливо актуальне у зв'язку з, так би мовити, «пазловістю» освітньої програми, яку повинні засвоїти сучасні учні/ студенти. У такій «пазловій картині» немає передумов для світоглядної цілісності, несуперечливості. У цій ситуації кожен елемент у вигляді спеціальних предметних знань, умінь, навичок претендує на роль головного, визначального. Виникає прецедент конфлікту, коли один і той же об'єкт, процес або явище визначається по-різному, з точки зору фізики, хімії, біології та інших. Загальна поінформованість вступає у суперечність з можливостями та необхідністю для молоді людини сприймати інформацію структуровано. Як зазначає американський педагог і філософ М. Ліпман: «Сьогодні однією з основних проблем у практиці освіти є відсутність уніфікації в освітній роботі з

дітьми. Розсічення навчального дня на предметні заняття у цілому відображає фрагментацію нашого досвіду (будь то в школі чи поза нею), характерну для сучасного життя. В результаті в кожній дисципліні проявляється тенденція до самоізоляції, при цьому слабшають лінії, що зв'язують її з усією сукупністю людських знань – і в підсумку, вона зазвичай дає лише грубу схему конкретної галузі знання. Великою прогалиною у програмах спеціальних предметів є відсутність переходів від однієї дисципліни до іншої [6, с. 13]. Далі дослідник стверджує, що фіксація міжпредметних зв'язків та конкретно наукових фактів на заняттях філософії допомогла б показати дітям, що взаємопов'язаність всіх галузей знання є фактом, а не просто благим ідеалом [6, с. 13]. У межах філософії як навчального предмету використання ментальних карт видається відповідним цій задачі – діагностика і формування цілісного уявлення і систематизації інформації. Як педагогічний прийом вони сприяють ефективному конспектуванню лекцій, конспектуванню книг, підготовці матеріалу з певної теми, допомагають у вирішенні творчих завдань, проведенні тренінгів, адже володіють такими властивостями як: наочність (всю проблему з її численними сторонами можна окинути одним поглядом); привабливість (хороша інтелект-карта має свою естетику, її розглядати не тільки цікаво, а й приємно); запам'ятовуваність; своєчасність (інтелект-карта допомагає виявити недолік інформації та зрозуміти, якої інформації не вистачає); творчість (інтелект-карта стимулює творчість, допомагає знайти нестандартні шляхи вирішення завдання); можливість перегляду (перегляд ментальних-карт через деякий час допомагає засвоїти картину в цілому, запам'ятати її, а також побачити нові ідеї) [7].

Метод ментальних-карт можна використовувати на різних типах і формах уроку: вивчення нового матеріалу, закріплення матеріалу, узагальнення матеріалу, написання доповіді, реферату, науково-дослідницької роботи, підготовка проекту, презентації, анотування, конспектування.

Складання ментальних карт покликане наочно і переконливо продемонструвати учням не просто приріст наукових знань, але розвиток, прогрес науково-філософського світогляду. Покликане допомогти сформувати цілісне сприйняття глобального історико-когнітивного процесу, а також систематизувати пройдений матеріал. У ході роботи зі студентами II курсу українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка ХНПУ ім. Г.С. Сковороди ця методика була використана для підсумкової перевірки засвоєних знань студентів. Це уможливило не лише діагностувати рівень підготовки студентів, а й сформованість у них цілісності уявлення щодо передбачених навчальним планом тем з курсу теоретичної філософії. Створені студентами схеми виявили проблемні лінії у розумінні філософських категорій та взаємозв'язку між ними (додаток 1).

Одна з головних задач в методиці викладання філософії – чітко сформулювати основні філософські проблеми, розкрити їх зміст і тільки потім переходити до викладу шляхів їх рішення або пропонувати знайти такі самостійно. Створення ментальних карт – це дидактичний прийом, який, з одного боку, залишає простір для самореалізації і вільних роздумів студента, з іншого, – направляє його в потрібне русло, дає йому певні орієнтири. Ментальна карта для будь-якої філософської теми може бути особливим видом самостійної роботи, яка вимагає переробки і осмислення значного обсягу інформації з конкретними навчально-освітніми цілями, адже передбачає упорядкування інформації за допомогою схем, символів, таблиць (що дає студентам наочну можливість краще засвоїти і зрозуміти тему); розвиток творчих здібностей студента (студент самостійно займається пошуком, підбором матеріалу, вибирає спосіб оформлення ментальної карти); творче, образне донесення до аудиторії основних ідей, проблем заявленої філософської теми. Як форма самостійної роботи ментальні карти можуть бути доповнені елементами дискусії, такими як захист за участю опонентів, пояснення відображених логічних та змістовних зв'язків).

Ставлення філософії до світу, до істини виражається у відповідних філософських проблемах (наприклад, «Що є істина?», «Що є краса?»). І шлях до розуміння того, що таке філософія (ціле), лежить через з'ясування змісту її численних проблем (частин). Однак, щоб зрозуміти ту чи іншу проблему, частину, необхідно мати уявлення про ціле, про те, що таке філософія. Те, як філософія розуміє себе, залежить від того, як вона розуміє все інше: істину, час, буття. Так, якщо вона вважає себе наукою про світ у цілому, то, виходить, у неї вже є певний погляд і на науку, і на світ, і на цілісність. У свою чергу, цей погляд залежить від того, як філософія сприймає себе: не можна скласти філософське уявлення про щонебудь, не установивши спершу, що ж означає «філософське». Відтак, питання про те, що таке філософія, стає центральною проблемою навчального курсу. Спроба відповісти на питання про те, що таке філософія, призводить до диференціації безлічі тем: наука, пізнання, людина, суспільство. При зверненні до кожної з тем проблема сутності філософії виявляється наскрізною. Розкрити тему без допомоги понять, що лежать за її межами, тобто не порушивши логічної послідовності, неможливо. Вивчаючи філософію, студент намагається проникнути у філософські аспекти будь-якого явища, з яким стикається у житті. Відтак реалізується один з дієвих принципів моделювання змісту філософії як навчального предмету – герменевтичне коло (циклічна залежність між розумінням цілого і розумінням його частин, а також взаємозумовленість розуміння іншого і саморозуміння) і поступальна рефлексія над різноманітними передумовами філософського міркування. Ментальна карта базується на пропонованій схемі, згідно з якою і потрібно знаходити, осмислювати і оформляти матеріал у вигляді презентації з урахуванням особистого бачення питання студентом. У зв'язку з тим, що вся інформація повинна бути представлена не суцільним текстом, а у вигляді різних схем, таблиць, виділених положень і ідей, студент змушений займатися аналізом,

синтезом, вибудовуванням логічних зв'язків, що наповнює навчальний процес творчим пошуком.

Використання ментальних карт як дидактичного прийому у викладанні філософії є частиною проблемного підходу, в якому виділяються психологічний та дидактичний аспекти. Активізація уваги та інтересу до філософських питань, опора на наявне знання та пошук способів отримання і застосування нового філософського знання складає зміст психологічного аспекту. Методики проведення семінарських та лекційних занять розкривають зміст дидактичного аспекту. Ментальна карта у концентрованому схематичному вигляді вибудовує схему розвитку філософської проблеми (виявляє суть проблеми та її актуальність через проникнення в світовідчуття і світорозуміння епохи, розкриває соціокультурні передумови, які призвели до постановки проблеми) або її зміст (лаконічно сформульовані проблеми і підпроблеми, поле запропонованих рішень – філософських концепцій). Складання ментальних карт уможливорює не тільки відслідковувати логіку викладу матеріалу, але й контролювати засвоєння теми студентами, виражати творчий індивідуальний потенціал студентів. Створення ментальних карт як прийом викладання філософії сприяє розвитку філософського мислення, формує уявлення про розмаїття шляхів вирішення філософських проблем.

Ментальні карти – це спосіб представлення інформації, який дозволяє сприймати усю інформацію з першого погляду. Використання графіки, колірної гами і виділення дозволяють відобразити ті теми, які винесені на самостійне вивчення, ті питання, які будуть розглядатися на практичних заняттях, ті області, на які треба звернути особливу увагу, так як досвід викладання показує, що вони, наприклад, важкі в засвоєнні і т.д.

Позитивною стороною ментальної карти як форми навчання є не тільки розвиток у студентів здатності і вміння правильного вибору необхідного матеріалу, грамотного його викладу, але і у подальшому, вбудовування власного бачення проблеми, її осмислення, відтак створю-

ються передумови не тільки для інформативної розкриття змісту філософськи проблем, але й наповнення його особистісним, гуманістичним змістом.

Ментальна карта легко засвоюється аудиторією, оскільки передбачає як вербалізацію, так і візуалізацію теми, може бути формою передачі і засвоєння філософського і культурологічного знання під час проведення лекційних та семінарських занять. Матеріал, лекція, побудована за пропонованою методикою, мають важливу перевагу – інтерактивність. Інтерактивність дає студентам можливість активно долучатися до процесу навчання: ставити запитання, отримувати більш докладні і доступні пояснення з незрозумілих для них розділах і фрагментами викладається викладачем навчального матеріалу.

Література

1. Адаменко Н. Світові практики методики викладання філософії: історія та сучасний стан /Н. Адаменко // Вісник інституту розвитку дитини. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія [Текст]: збірник наукових праць. Вип. 28 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова ; [редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]]. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – С. 5 – 11.
2. Васильева Е. Н. Метод проблемного обучения в преподавании философии студентам вуза негуманитарного профиля /Е. Н. Васильева // Образование и образованный человек в XXI веке. – 2014. — №1. – С. 89 – 94.
3. Волкова Е. Г. Основные проблемы преподавания философии в вузе / Е. Г. Волкова // Современное образование. – 2015. - № 2. – С. 80 – 115.
4. Гарифзянова А.Р. Технология преподавания философии // А. Р. Гарифзянова // Новые технологии преподавания социально-философских наук. – Сб. статей кафедры философии и социологии ЕГПУ. – Елабуга: Изд-во Елабуж. гос. пед. ун-та, 2004. – С. 5 – 9.
5. Кравченко Ю. Интерв'ю Юлії Кравченко з професором філософії Національного університету Гьонсан (Корея) Джин Ван Парком / Ю. Кравченко // Філософія освіти. – 2011. – № 1-2. – С. 292 – 296.
6. Липман М. Рефлексивная модель образования [Электронный ресурс]/ М. Липман . – режим доступа: http://phil4chil.ru/index.php?Itemid=83&gid=13&option=com_docman&task=doc_details.
7. Литвинов В.А. Применение в учебном процессе ментальных карт [Электронный ресурс] / В.А. Литвинов, Л.Г. Проскурина // Всероссийская научно-методическая конференция «Университетский комплекс как

региональный центр образования, науки и культуры» (Ежегодная научно-методическая конференция ОГУ). – Режим доступа:

http://conference.osu.ru/assets/files/conf_reports/conf9/671.doc

(дата обращения 11.03.2013).

8. Материалы к курсу «Методика преподавания философии» / Ав.-сост. Н.В. Андрейчук. – Калининград: Изд-во КГУ, 2003. – 69 с.

9. Минеев В. В. Единство теоретико-методических и методико-практических аспектов преподавания философских дисциплин / В. В. Минеев // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. – 2012. – № 5 (19): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 123 – 127.

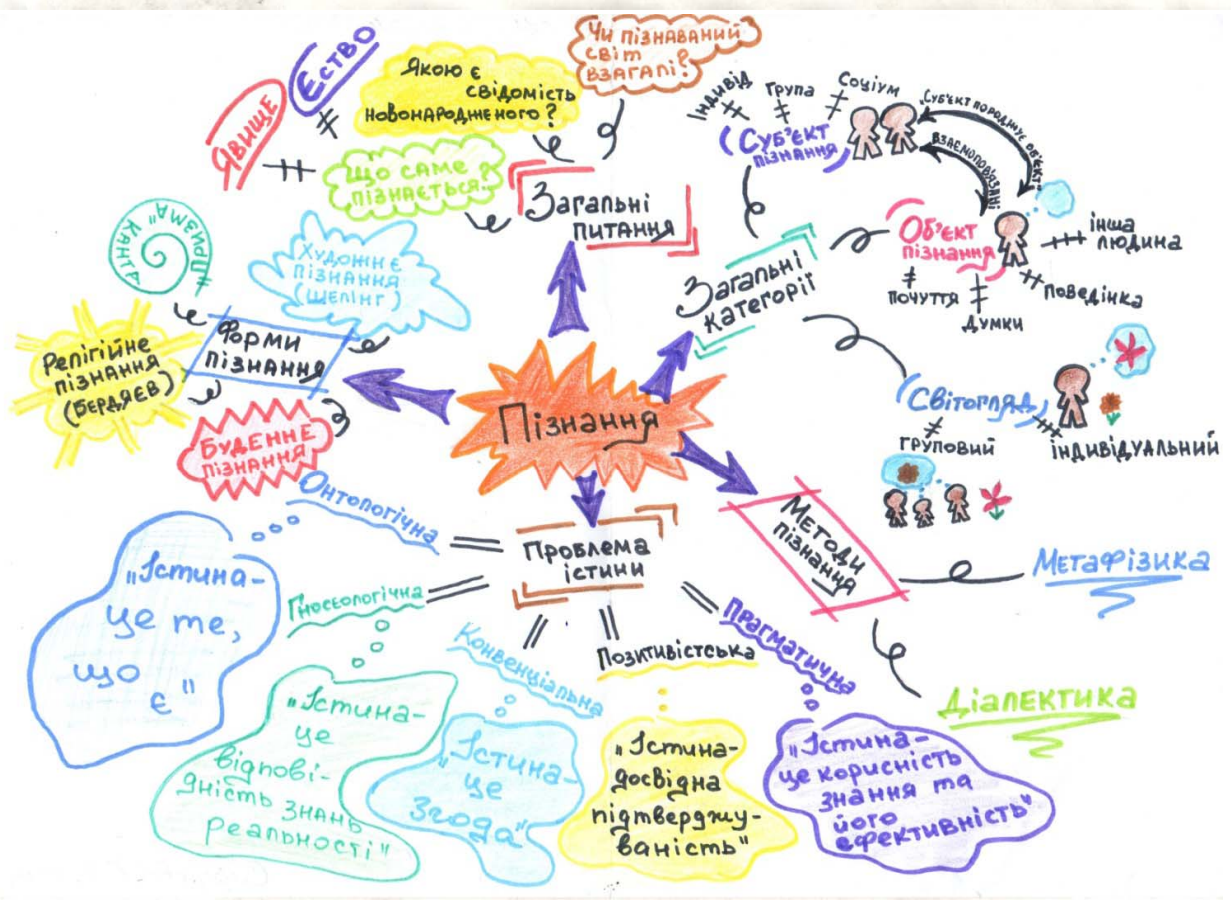
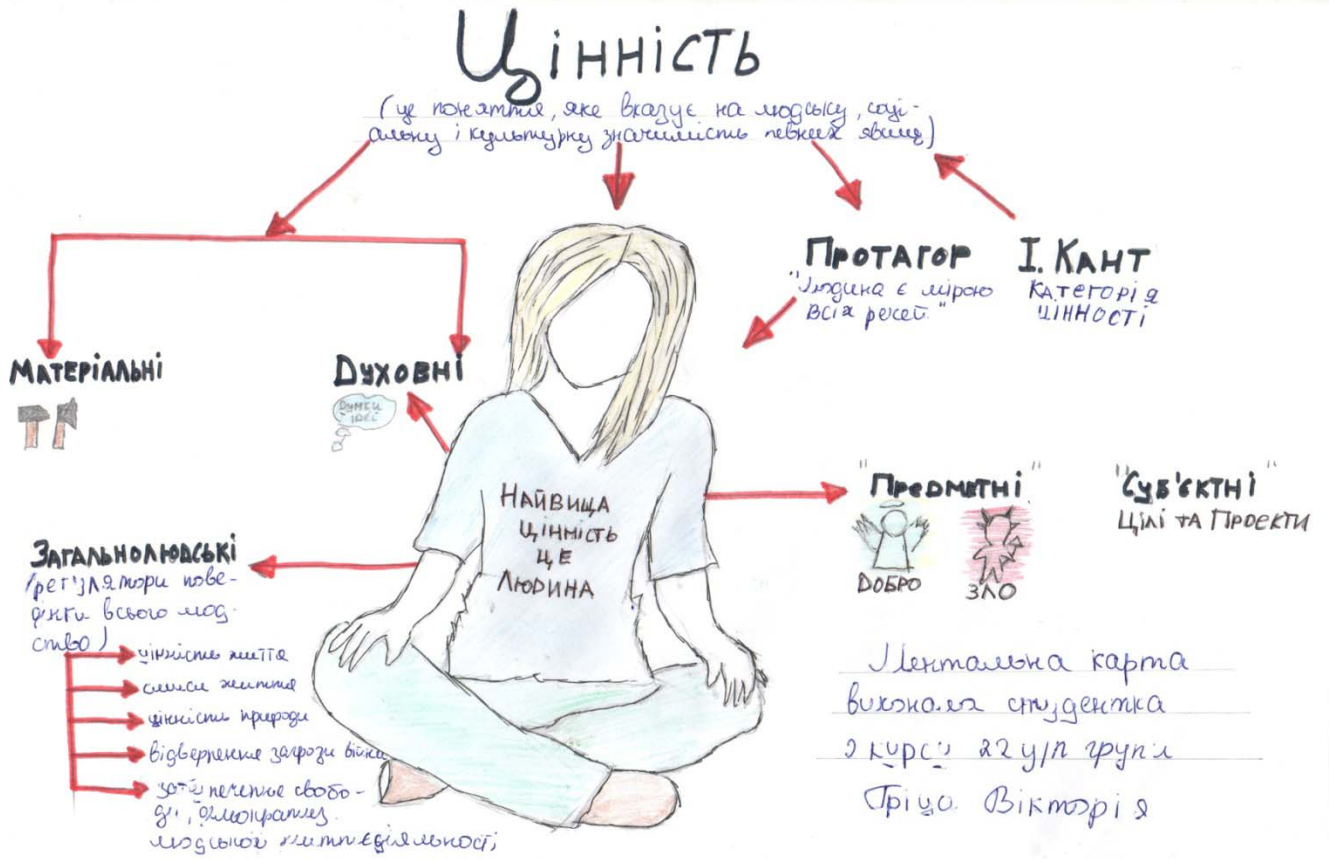
10. Прежбыльская Т. Г., Барлукова О. Д. Презентация как интерактивная форма преподавания философии [электронный ресурс] / Т. Г. Прежбыльская, О. Д. Барлукова // Гуманитарное образование в техническом вузе: проблемы и перспективы. – режим доступа: https://esstu.ru/library/free/Konf/PVTO/Прежбыльская_Барлукова.pdf.

11. Равочкин Н. Н., Солодова Г. Г. Инновационные педагогические технологии как основа успеха преподавания философии в Высшей школе [Электронный ресурс] // Современная педагогика. – 2015. – № 2. – режим доступа: <http://pedagogika.snauka.ru/2015/02/3370>

12. Серебрякова Ю. В. Проблемы современного обучения философии в вузе / Ю. В. Серебрякова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. – 2012. – № 9 (23): в 2-х ч. – Ч. I. – С. 149 – 152.

13. Смотрицький Є. Концепція курсу «Філософія для дітей» [Електронний ресурс] / Є. Смотрицький. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/1965/>.

14. Южанинова Е.Р. О методах, формах и средствах преподавания философии в ВУЗЕ / Е. Р. Южанинова // Вестник Оренбургского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2014. - №3 (164). – С. 108 – 113.

«МЕНТАЛЬНАЯ КАРТА» КАК ДИДАКТИЧЕСКИЙ ПРИЕМ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЛОСОФИИ

М.А. Дроботенко

В статье освещается функциональный потенциал ментальных карт в качестве дидактического приема преподавания философии. Реализация философии как учебной дисциплины предполагает последовательное решение вопросов как теоретико-методологического, так и методико-практического уровня, выполнение которых требует особого методического сопровождения. Использование ментальных карт в качестве дидактического приема в преподавании философии является частью проблемного подхода, в котором выделяются психологический и дидактический аспекты. Создание ментальных карт – это дидактический прием, который, с одной стороны, оставляет пространство для самореализации и свободных размышлений студента, с другой – направляет его в нужное русло, дает ему определенные ориентиры. Подаются иллюстрации ментальных карт, выполненные студентами II курса культурно литературного факультета имени Г. Квитки-Основьяненко ХНПУ им. Г.С. Сковороды.

Ключевые слова: философия, учебная дисциплина, дидактический прием, ментальная карта.

«MENTAL MAP» AS A DIDACTIC METHOD OF TEACHING PHILOSOPHY

M.O. Drobotenko

Teaching philosophy at schools appears problematic, because there is noticeable discrepancy between philosophy as a discipline and reflexive awareness of its specificity. Implementation of philosophy as a discipline involves consistent solution of issues on both theoretical-methodological and methodological-practical levels. Achieving these goals requires methodological support, which is adequate to peculiarities of perception and thinking style of modern students ("computer thinking", "clip thinking", "hypertextuality", etc.). Therefore, a need to improve the ways and means of visualization of scientific concepts acquires extra relevance. One of these new pedagogical techniques is the use of "mental maps". Creating a mental map is a didactic technique that, on the one hand, leaves room for self-realization and free thinking of a student, but on the other hand, it directs them to the right direction and gives them some guidance. Mental map for any philosophical theme can be a special kind of individual work that requires processing and interpreting of large amount of information with specific training and educational purposes, as it involves regulation of information through charts, symbols, tables (which gives students a clear opportunity to better learn and understand the topic); development of creative abilities of students (student alone is looking for and selecting material, choosing design of a mental map); creative, imaginative informing the audience about main ideas, issues of a stated philosophical topic. Use of mental maps as a didactic technique in teaching philosophy is a part of the problem approach, which highlights psychological and didactic aspects. The positive side of a mental map as a form of learning is not only the development of the

students' ability to choose the desired material and its competent presentation, but in the future, this is students ability to formulate their own vision of the issue, its understanding, so the conditions are formed not only for informative content disclosure of a philosophical issue, but for assigning it with a personal, humanistic sense.

Key words: philosophy, educational discipline, didactic method, mental map.